

ISSUES OF MENTAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF YOUTH

Umarova Nilufar Khasanovna

She is a teacher at the Samarkand Regional Center for
Retraining and Advanced Training of Public Educators

Tel: (+998 97) 896-62-15

Annotation

This article describes some aspects of the development of mental education in the development of young people, the essence, tasks and attitudes of Eastern thinkers to the issues of knowledge and human mental thinking, mental education is the main criterion that determines the path of human life.

Keywords: human perfection; mental education; science; contemplation; worldview; skill; malaka; spiritual maturity.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan barcha sohalaridagi islohotlar insonning barkamolligiga qaratilgan. Yangi O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy, g'oyaviy-ma'naviy jihatdan mustahkamlash va takomillashtirishni o'zida ifoda etgan "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" tamoyili ham inson kamoloti, uning ma'naviy yetukligi va albatta aqliy tarbiyasini yuksaltirishga yo'naltirilgan.

Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlar aqliy tafakkurini rivojlantirishga, aqliy tarbiyasini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2020 yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qoninining mazmunida ham yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali mutaxassis-kadrlarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanligiga urg'u beriladi. Yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali mutaxassis-kadr bo'lib yetishish mavjud ilmiy, shuningdek, kasbiy bilimlarni puxta egallash demakdir. Binobarin, chuqur bilimlarga ega bo'lish tabiiy hamda ijtimoiy jarayonlarning mohiyatini anglash, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini ko'ra bilish va baholay olishga imkon beradi. Bu aqliy tarbiya orqali amalga oshiriladi.

Aqliy tarbiya – o'quvchilarni ilm-fan, texnika va texnologiya hamda ishlab chiqarish sohalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar, yangilik va kashfiyotlardan boxabar etish, ularga ijtimoiy va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlar berish bilan tafakkurni shakllantirish, dunyoqarashni rivojlantirish, ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini hosil qilishga zamin yaratadi. Aqliy tarbiya bilimlarni to'plash, biror narsani tahlil va sintez qilish, narsa va hodisalarni taqqoslash hamda tasniflash, umumlashtirish, mavhumlashtirish, ularni bir tizimga solishni nazarda tutadi.

Aqliy tarbiya jarayonida quyidagi vazifalar hal etiladi:

- o'quvchilarga ilmiy bilimlar berish;
- o'quvchilarda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ongli munosabatni qaror toptirish;
- o'quvchilarda tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlar tizimini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish;
- aqliy faoliyat, bilish jarayonlari va qobiliyatlarni, aqliy jarayonning xilma-xil usullarini rivojlantirish;
- mustaqil bilish, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish;
- intellektual ko'nikmalar, ya'ni har qanday fanni o'rganishda qo'llaniladigan umumiy o'quv ko'nikmalari – o'qish, tinglash, o'z fikrini og'zaki bayon etish, yozish, manba bilan ishlash, mustaqil ishlash malakalarini egallash;
- biror fanni egallash bo'yicha zarur bo'lgan maxsus ko'nikmalar(chizma, xaritalarni o'qiy bilish, ularning natijalarini chiqara olish)ni egallash;
- mavjud bilimlardan amaliyotda foydalanish ko'nikma va malakalarini tarkib toptirishdan

iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev asarlarida, ma'ruza va nutqlarida yoshlarning bilimli, yuksak tafakkur egasi bo'lish borasidagi qarashlar muhim o'rin egallaydi. Ularning aqliy tafakkuri jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omillardan ekanligi alohida ta'kidlanib, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib kamol topishlarida davlatimiz tomonidan barcha sharoitlar yaratib berilishiga alohida e'tibor berib kelmoqdalar. Chunonchi, "Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" deb ta'kidlaydilar.

Shuningdek, "O'z tajribamdan kelib chiqib, sizlarga aytadigan maslahatim shu: Ilmni qadrlang, ilmga intiling! Bir soniya vaqtingiz ham bekor o'tmasin! Yoshlik – umrning eng bebaho davri. Ilm va bilim – o'tda yonmaydigan, suvda cho'kmaydigan, hech kim sizdan tortib ololmaydigan boylik ekanini aslo unutmang!" deya yoshlarni ilmga, bilishga chorlaydilar.

Sharq mutafakkirlari ham o'z asarlarida bilish hamda inson aqliy tafakkuri masalalariga alohida o'rin berganlar. Xususan, Abu Nasr Forobiy inson tomonidan borliqni anglashi, tabiat sirlarini anglashida ilm-fanning rolini hal qiluvchi omil sifatida baholaydi. Allomaning fikricha, inson tanasi, miyasi, sezgi organlari u tug'ilganda mavjud bo'lgan bo'lsa, aqliy bilimi, ma'naviyati, ruhiyati, intellektual va axloqiy sifatleri, xarakteri, dini, urf-odatleri, ma'lumoti tashqi olam, ijtimoiy muhit ta'sirida, odamlar bilan tashkil etayotgan munosabatlari jarayonida shakllanadi.

Abu Nasr Forobiyning e'tiroficha, inson aqli, fikri uning ruhiy jihatdan yuksalishining mahsulidir. Inson bilimlarni o'zlashtirar ekan, borliqda tirik mavjudodning yaratilish tarixigacha bo'lgan ma'lumotlarni o'zlashtira oladi, ularni yaratadi, ilmiy jihatdan asoslaydi.

Allomaning mazkur fikrlarini davom ettirgan holda Abu Rayxon Beruniy quyidagilarni ilgari suradi: "Inson narsa va hodisalarning faqat tashqi sifati hamda xususiyatlari haqida bilim olmay, balki tafakkuri, aqli tufayli narsa va xodisalarni aniqlaydi". Mutafakkir, shuningdek, odamlar tomonidan bilimlarni o'zlashtirilib borilishi yangi bilimlarning yaratilishiga olib kelishini aytadi: "Ilmlar ko'pdir. Ular zamoni iqqolli bo'lib, turli fikr va xotiralar ularga qo'shib borsa, ko'payadi. Odamlarning ilmlarga rag'bat qilishi, ilmlarni va ilm ahillarini hurmatlashi o'sha iqqolning belgisidir".

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida bilim tushunchasiga sharh berish bilan birga bilimning chuqur o'zlashtirilishi donishmandlik ekanligini alohida qayd etadi: "Ilm narsalarning inson aqli yordami bilan o'rganilishidir. Bilim deb esa, narsalarni idrok qilishga aytiladi. Bu shundayki, inson aqli uni xato va yo'ldan toymasdan turib unga erishishi kerak bo'ladigan narsadir. Bordiyu, bu dalillar ochiq-oydin bo'lsayu, isbotlar chinakamiga bo'lsa, u holda bunga hikmat – donishmandlik deyiladi".

Abdulla Avloniy esa inson aqliy kamoloti xususida to'xtalar ekan, quyidagilarni bayon etadi: "Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat muqaddas bir fazilatdur, zeroki ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyna kabi ko'rsatur, zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkir qilur, ilmsiz odam mevasiz daraxt kabidur". Alloma bilim insonni jaholatdan qutqarishning eng samarali vositasi ekanligini ham ta'kidlaydi: "Ilm bizni jaholat qorong'usidan qutqarur, madaniyat, ma'rifat dunyosiga chiqarur, yomon fe'llardan, buzuq ishlardan qaytarur, yaxshi xulq, odob sohibi qilur. Bugun hayotimiz, salomatligimiz, saodatimiz, sarvatimiz, maishatimiz, himmatimiz, g'ayratimiz, dunyo va oxiratimiz ilmga bog'liqdur".

Darhaqiqat insonni kamolotga, ma'naviy yetuklikka eltuvchi eng asosiy omil bu bilimdir. Inson bilim cho'qqisiga tinimsiz mehnat, aqliy tarbiya asosida erishadi. Zero, aqliy tarbiya inson hayot yo'lini belgilab beruvchi asosiy mezondir.

Aqliy tarbiya:

- o'yin faoliyati;
- ta'lim olish;
- mehnat jarayoni;
- hayotiy vaziyatlarni hal etish;
- kattalar va tengdoshlar bilan bo'lgan muloqot;
- ommaviy axborot vositalari orqali olinadigan axborotlarni qabul qilish va o'zlashtirish jarayonlarida ro'y beradi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar aqliy tarbiyasini shakllantirib borish jarayonida uzuluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni ilm-fan, texnika va texnologiya hamda ishlab chiqarish sohalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar, novatsiya va innovatsion kashfiyotlardan boxabar etish, ularga ijtimoiy va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlar berish bilan tafakkurlarini shakllantirib borish, dunyoqarashlarini rivojlantirish, kreativ, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini hosil qilish kabi mezonlarga alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "ta'lim to'g'risida"gi Qonuni – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-yil, 03/20/637/1313-son
2. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. //Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. - Тошкент: «Ўзбекистан». НМИУ, 2016.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон ёшлар форумидасўзлаган нутқи//Янги Ўзбекистон. 2020 йил 26-декабр,252-сон.
4. Беруний Абу Райҳон. Танланган асарлар. жилд.-Тошкент, Давлат нашриёти, 1966.
5. Авлоний А.Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ. -Тошкент, Ўқитувчи, 1992.
6. Авлоний А.Одоб бўстони ва ахлоқ гулистони. -Тошкент, Ўқитувчи, 1994.
7. Ўзбек педагогикаси антологияси//Тузувчи-муаллифлар:ҲошимовК., Сафо Очил.- Тошкент, Ўқитувчи, 1995.